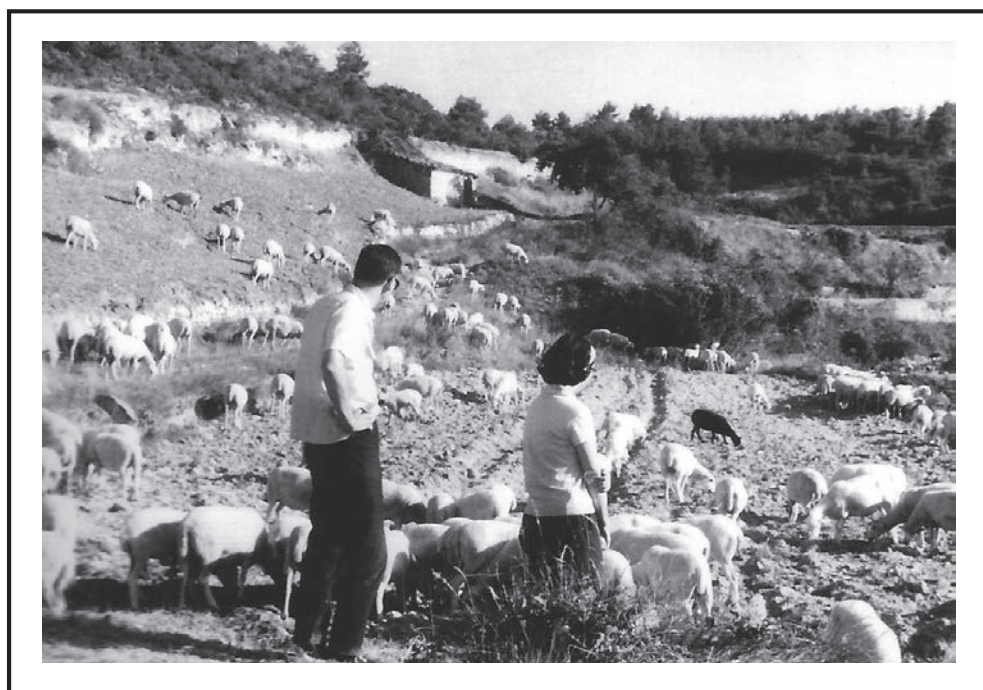

Vallbona i el monestir
Àpendix als monestirs cistercencs de la vall del Corb
Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2017
ISBN 978-84-697 5812-0

Notes sobre pasturatge i criaça d'animals extretes de l'arxiu de Vallbona (1157-1834)

de Josep-Joan PIQUER i JOVER

Reedició a cura de Marta CAPDEVILA
Oficina Turisme de Vallbona - Grup de Recerques de les Terres de Ponent

Pàgina anterior:

Ramat de bens al terme de Montblanquet (Arxiu Josep-Joan Piquer)

Les formes més freqüents de pasturatge que trobem a la baronia de Vallbona són la granja, la devesa i la pleta. En els tres llocs, sota el comandament dels pastors, els bestiaris són constituïts en dules o en ramats. La nomenclatura no és gens precisa i s'usen sovint com a sinònims els mots quadra, granja i mas. A tot arreu la criança de bestiar ocupa un lloc preponderant i no hi manquen mai l'herba ni l'aigua.

La granja és una innovació cistercenca.¹ No pot estar més lluny d'una jornada de camí. Es compon d'una casa de conreu amb els camps que l'envolten. Moltes vegades ha donat origen a un llogaret o a un poble més gran. Els llecs que conreen les terres resen un ofici format de parenostres, treballen en silenci i els diumenges i festes retornen al monestir per prendre part en els oficis solemnes. Depenen del monjo granger. A les cases de dones la dotació de les granges està integrada per donats. Com un privilegi especial, els monjos que treballen amb els llecs poden celebrar la missa en llurs pròpies granges (10 setembre 1297).²

La devesa, dita també quadra, és un lloc defensat o acotat, abundant en herba i en arbreda, on pasturen i es crien els animals grossos, principalment els cavalls, al cap de dos anys de nascuts i un cop separats de la mare. Hi ha també egües, mulats i rucs. (A més de la documentació de la qual farem esment, la toponímia ens mostra el lloc on era la «Quadra de Mas-Déu», anomenada també «Quadra de Vallbona»³, i una partida de terme, amb el nom de «Devesa», localitzada a Rocafort de Vallbona.) El cenobi compta amb una extensa albereda, on pasturen les vaques dedicades a la cria i a l'exploació de la llet i el formatge.

La pleta –coneguda també amb els noms de cleda, clos i borda– és un lloc tancat amb estaques o amb parets baixes de pedra, sense porxos, on a l'estiu es recull el bestiar que pastura sol o acompanyat. A les valls del Corb i de Vallbona hem identificat quelques ruïnes d'aquestes frèvoles construccions. A Vallbona la major part de pletes estan situades al fons de la vall, a la partida dels Prats, o sigui, des dels Canyars fis a la Rocagrossa. Aquest indret estava principalment destinat al bestiar de llana i al bestiar cabrum. En països fredorosos com Vallbona, moltes vegades la pleta és substituïda per corrals coberts, dotats de compartiments per als corders, les ovelles, els anyells, els marrans i els bocs, i en alguns casos per als porcs aglaners i llurs verres. A l'hivern, quan el bestiar no pot sortir de pastura és alimentat amb farratges secs.

1. A. ALTISENT, *Les granges de Poblet al segle XV*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1972, 183 pàgs., 4 làms. 4 mapes.

2. Índex vell, fol. 1v.

3. Sobre la Quadra de Vallbona existeix un estudi inèdit de Josep Mª Sans Travé, que lamentem que encara no hagi vist la llum.

Abunden les terres comunals, conegudes sota la denominació d'«emprius», on els ramats del cenobi tenen dret de pastura, d'herbatge o de pas pels ports i camins. Les terres comunals contribueixen d'una manera terminant al desenvolupament de la ramaderia. Nosaltres encara hem sentit els vells parlar, com d'una cosa viscuda, de la transhumància dels pastors amb llurs ramats, seguint les lleis de la Mesta, a través de les carrerades, i hem conegut l'existència de la dula, a Montblanquet, on un pastor recollia cada matí tota mena de caps de bestiar (cabres, corders, pollins, porcs, vedells, etc.) i els retornava a llurs cases al vespre.

L'última reminiscència de terra comunal, al nostre municipi, la veieren desaparèixer els avis amb el Pla de la Vila del poble abandonat de Montesquiú, en la desamortització del 1855. L'ajuntament de Nalec encara posseeix avui extenses boscúries i conreus comunals a la partida del Bosc de la Vila.

Al llibre de les Confraries del Nom de Jesús i del Roser⁴ hem trobat inscrits els següents pastors del cenobi:

1575 Pere Altarriba, pastor i taller
 1576-1602 Guillem Adernt, pastor foraster
 » » Joan Fortit
 v. 1618 Joan lo Pastor
 1620 Jaume Martell, aduler
 » Montserrat Julio, aduler
 » Joan Sanfeliu, aduler

A més de l'ofici de pastor, un d'ells és carnisser (taller); tres són *dulers*, cosa que demostra la preponderància que tingué a Vallbona aquesta curiosa institució ramadera, així com també remarca aquest fet la diferència existent entre pastor i duler.

Hem recollit les següents notes, la primera extreta de la *Vida i miracles de Ramon de Vallbona*,⁵ i l'altra de l'Índex vell de l'arxiu del monestir.⁶ Segons el primer document, per a la roturació de les terres de la vall l'eremita Ramon compta des d'un principi amb un bou, dues vaques i un ase. D'altra banda, el compte Ramon Berenguer IV dona a Ramon de Vallbona i als ermitans de Sorboles terra per a sis parelles de bous (7 de juny 1157)⁷.

Pròpiament, aquestes dues notes fan referència més a la *ruptura* de les terres que no al pasturatge de les bèsties, del quan ens ocuparem tot seguit.

4. J. J. PIQUER, *Noms de monges i servidors del monestir de Vallbona (Segles XVII i XVIII)*, a «Analecta Sacra Tarraconensia», XLII (1974), pàgs. 229-244.

5. J. J. PIQUER, Cartulari de Vallbona, doc. 11, a «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXXVII (1977-1978), pàgs. 67-109.

6. Ms. de l'Arxiu, 1713, 216 pàgs. amb text, 348 x 240 cm.

7. Índex vell, fol. 18.

1. Privilegi d'immunitat reial, concedit per Alfons I, en el qual prohibeix «que ningun home se atrevesca entrar [a] las granjas, casas, cabanas... ni capturar homens, ni pendrer bestiar [sots] pena de mil sous, així mateix com si violentassen son palacio real» i entre altres gràcies dóna «lo dret de pasturar y herbajar y lo ús de las ayguas per tots sos regnes» (abril 1177)⁸.

2. Concessió d'Alfons I de «lo empriu de herbajar y pasturar per tots sos regnes, pera sempre, lo bestiar tant de llana com de pèl ab lo del Sr. Rey» (abril 1185)⁹.

3. Fur d'immunitat pontificia atorgat per Innocenci III a favor de «lo lloch de Vallbona, la granja de Llorens, de Monsant, dels Axaders, de Llitera, del camp de Urgell, las casas y pocessions de Lleyda, todas las cosas té en Tàrrega y Preixana...: las terras cultas y incultas y las que són per abast dels animals del monastir no paguen delma» (26/27 de febrer 1201)¹⁰.

4. «Donació y confirmació feta per dona Alemanda de Subirats... dels massos del terme de la Mora i de Tivissa» (26 de juliol 1205)¹¹.

5. El vescomte de Cabrera estén la protecció a tot el bestiar del cenobi (9 de novembre 1211)¹².

6. Alemanda de Subirats dóna el dret d'herbejar sobre tots els castells de la Ribera (25 de novembre 1211)¹³.

8. *Ibid.*, Entenem per herbejar, tallar l'herba apta per a les pastures, recollir el farratge.

9. *Ibid.*, fol. 18v.

10. *Ibid.*, fol. 5v. Aquest document té la particularitat de donar-nos la llista de les primeres granges i possessions del cenobi, i ens notifica l'exempció dels delmes de les terres destinades al sosteniment del bestiar.

11. *Ibid.*, fol. 167. Les ruïnes del castell de Subirats encara són albiradores des de bona part de l'Alt Penedès; avui el castell i el municipi integren la rodalia de Sant Sadurní d'Anoia. Alemanda estigué molt relacionada amb els Montcada i amb els Entença, que eren senyors de la major part dels castells de la Ribera, fins al punt que alguns la suposen esposa de Guillem d'Entença. Que devia existir algun parentiu pròxim entre aquestes famílies, ho demostra el fet que Alemanda disposés de molts de llurs béns per donar-los a Vallbona, monestir de les seves preferències, per al qual creà amples zones de pasturatge a la comarca del Baix Ebre. (Cal no confondre Alemanda amb Elvira de Subirats, vídua d'Ermengol VII, comte d'Urgell). Vegeu *Els Castells catalans*, III, pàgs. 708 ss.; J. FONT I RIUS, *Cartas de población*, II, pàg. 762; J. MIRET I SANS, *Les cases dels templers*, pàg. 176.

12. *Ibid.*, fol. 34.

13. *Ibid.*, fol. 68. Relacionat amb el document núm. 4. A més, cal afegir dins aquest lot de terres la donació del mas de Capçanes, situat al terme de Tivissa, per Josep Miquel i Ermessenda, cònjuges (9 de novembre 1211; Índex vell, fol. 167); l'establiment fet per l'abadessa, a favor de Mafomet i Sayt, sobre totes les terres i cases que el cenobi té a Móra, amb l'obligació de donar la meitat dels fruits (2 de desembre 1243; Índex vell, fol. 171); etc. Tots aquests llegats reforcen els que féu inicialment Alemanda de Subirats per dotar el monestir d'extenses zones de pasturatge a la comarca de la Ribera.

7. Salvaguarda d'Honorí III sobre «lo lloch de Vallbona, la granja de Llorens, la de Monsant, la dels Axaders, la de Llitera, la de camp de Urgell, la de Vila Manyenor, la de Rocafort, la de Vila Grassa, la de Anglasola, la de la Tallada, la de Timonal, la de Capsanes, la de Castellidasens, las de Lleyda, Tàrrega, Preixana, Agramunt, Castellserà, Çervera, Monfalcó, Sadahó (?), Albespí, Cornudella, Monblanch, Tarragona, Albi y de Verdú», que comprèn, a més, que les «herbas per vostras assèmilas sian libras de delmas» (6 de maig 1220)¹⁴.

8. Testament de la noble dona Agnès de Cervera, amb el qual es deixa enterrada a Vallbona, llega una heretat franca en el terme de Corbins i 100 ovelles (30 d'agost 1221)¹⁵.

9. Donació de Guillem de Claramunt i altres del dret de pasturar en el terme de Tarragona i els seus encontorns (20 de setembre 1222)¹⁶.

10. Donació d'Alemanda de Subirats del dret d'herbejar el bestiar en el terme de Tivissa (10 abril 1228)¹⁷.

11. Donació de Guillem de Cardona «del dret de apacentar, herbejar, regar los emprius, quístias y demás drets tenia en lo terme de Maldà, ab pacte de donar doscents sous» (12 d'agost 1238)¹⁸.

12. Concessió de Jaume I, «anomenat lo venturós, fill del rey Pere, anomenat lo catòlich...que per ningun deute pugan las bèstias de dit monastir, tant de tragí, de anar a cavall y llaurar, ser penyoradas, presas ni detingudas, manantho axí als veguers, batlles y corts de sos regnes» (28 d'octubre 1246)¹⁹.

13. Donació de Guillem de Fonller de l'herbatge del terme de Tivissa (11 de desembre 1253)²⁰.

14. Guiatge i bovatge del vescomte de Cardona a favor de Vallbona (19 de juny 1264)²¹.

14. *Ibid.*, fol. 6v. Conté una nova relació de granges i propietats del cenobi, on es poden comparar els avenços realitzats amb la llista del document núm. 3.

15. *Ibid.*, fol. 77.

16. *Ibid.*, fol. 73.

17. *Ibid.*, fol. 68v. Aquesta escriptura està relacionada amb els núms. 4, 6, 13, 15, 19.

18. *Ibid.*, fols. 72-72v.

19. *Ibid.*, fol. 20v. Relacionat amb el núm. 16.

20. *Ibid.*, fol. 69v. Relacionat amb el núm. 12.

21. *Ibid.*, fol. 34. Salconduït i garantia per a circular persones i ramats.

15. Confirmació de Berenguer d'Entença²² de les donacions²³ fetes en els termes de Móra i Tivissa i donació d'un riber (28 de setembre 1266)²⁴.

16. Manament de Jaume I als veguers, batlles i oficials del seu regne perquè «no se atrevesquen a detenir ni penyorar, ni offendrer las bèstias de tragi...per qualsevol deute y rahó [sots] pena de sa indignació y de cent morabatins, prometent fer restituhir lo dany a dit monastir, a més de la dita pena» (16 de març 1270)²⁵.

17. Establiment fet al Mas-Déu per l'abadessa a favor de Pere Vinader, d'una finca que afronta amb el terme dels Omells, el qual abonarà la terça de totes les terres al cenobi «y paga delme y primícia de tots los fruits de grans, anyells, cabres, juments, porcells, formatges y verema y, en cas de venda, se reserva lo monastir la fadiga de 30 dies y axí mateix lo delme de pollastres y de llana» (24 de setembre 1273)²⁶.

18. Venda feta per Bernat Punyet i altres d'una heretat a favor d'Arnau Toda, pel preu de 200 sous jaquesos: fa de cens la tercera part dels fruits i anyells (8 d'octubre 1281)²⁷.

19. Concessió de l'abadessa a favor dels homes de Rocafort «pera que pugan tenir daveses y criar tossinos en lo terme de dit lloch» (18 d'octubre 1286)²⁸.

20. Donació de Berenguer d'Entença «del mas dit de Capsanes y dels molins, termes, aygues, rescloses, herbes y demás drets annexos a ell, ab la confirmació de tots los drets tenia lo monastir en lo castell y termes de Mora y Tivissa, y en los demás llochs seus» (4 de novembre 1287)²⁹.

21. Atorgament a Gràcia Vinader «pera fer una davesa en lo terme de Masdeu, és a saber, de la carretera que va de Vallbona als Homells» (11 de desembre 1293)³⁰.

22. Berenguer d'Entença (+ d 1294) fou el gran puntal de Jaume I en la conquesta del Puig –prèvia a l'expugnació de la ciutat de València- i el cap de la milícia d'aquest domini, que hagué de rebre les més fortes estocades per part dels sarraïns. Era senyor de les baronies d'Entença, Móra, Tivissa i Subirats, i fou un gran pacificador entre el comte d'Empúries i el vescomte de Cardona. Vegeu *Gran Enciclopèdia Catalana*, VI, pàgs. 650-651; A. ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, IV, pàg. 566.

23. Principalment per part d'Alemanda de Subirats.

24. *Ibid.*, fol. 72. Relacionat amb el núm. 4 i tendent a formar un patrimoni que assegurí a Vallbona els pasturatges de la Ribera. Un riber és una llenca de terra que arramba el riu.

25. Índex vell, fols. 23-23v. Més que al pasturatge es refereix a la necessitat d'assegurar les comunicacions i el transport. Vegeu el document núm. 12.

26. *Ibid.*, fol. 109. Conté una relació del bestiar més freqüent a les granges.

27. *Ibid.*, fol. 172.

28. *Ibid.*, fol. 129. L'esmentat atorgament exclou que puguin criar-se porcs dins els murs del poble.

29. *Ibid.*, fols. 70-70v. Vegeu el document núm. 4.

30. *Ibid.*, fol. 109.

22. Cessió i confirmació de Ramon Folc, vescomte de Cardona, del dret d'herbejar «en tot lo port de Blanes y de Urset» (22 d'agost 1297)³¹.

23. Manament de l'abadessa als de Preixana «pera que no tingan bestiar menut de llana y cabras» (26 de novembre 1345)³².

24. Salvaguarda de Pere III a favor de Vallbona «y de tots sos vassalls y bèstias [sots] pena de vint morabatins als contrafactors y de caurer en indignació real» (26 de gener 1350)³³.

25. Manament de l'infant Joan, governador del principat, al veguer de Montblanc, perquè mani a Ramon d'Anglesola, senyor de Bellpuig, que restitueixi els animals penyorats, els quals havia pres als homes de Rocafort i del Vilet en el terme de Nalec, «anant los de Sant Martí, ab mà armada, a rompre la peixera den Alech que tenian dits pobles pera regar las terras y pocessions» (3 de maig 1384)³⁴.

26. «Acte en lo qual conté la terminació de Rocallaura y Monblanquet; lo de Rocallaura senyoria... de Vallbona, y Monblanquet senyoria... de Poblet, los quals termes foren fitats acistint los prelatos de dits monastirs, acompanyats de monjos y monjas» (24 d'octubre 1475)³⁵.

27. Concòrdia entre l'abadessa i el senyor de Maldà, en la qual s'acorda que els homes del Vilet puguin entrar i sortir de les riberes del riu Corb, per tal d'herbejar i abeurar, tant amb bestiar menuts com grossos (30 de juliol 1530)³⁶.

28. Venda d'un censal de preu 50 lliures, fer per la universitat de Vallbona per pagar l'ordi donat als cavalls que estaven allotjats en el dit poble (23 de novembre 1643)³⁷.

31. *Ibid.*, fol. 70v.

32. *Ibid.*, fol. 158. No hem pogut indagar a què obeeix aquesta prohibició.

33. *Ibid.*, fol. 25.

34. *Ibid.*, fols. 29v i 196-196v. La peixera de Nalec fou causa de contínues discòrdies entre els veïns de Sant Martí, vassalls dels Anglesola i els Cardona, i els veïns de Rocafort i Vilet, vassalls de l'abadessa de Vallbona.

35. *Ibid.*, fol. 140. Aquesta fitació fou moguda a causa d'una disputa sobre pasturatges. S'assenyalen els llocs on poden péixer i abeurar els animals dels veïns de Montblanquet i de Rocallaura.

36. *Ibid.*, fol. 149v. En aital ocasió foren posades moltes fites altes. Per aquests anys, uns veïns de Sant Martí comparegueren davant l'abadessa preguntant-li que els tornés «dos bocos y un ase», amb els quals havien estat penyorats pels homes del Vilet, dient que pagarien «lo ban acostumat», que era un sou per bèstia. A això s'hi van haver d'afegir les despeses del peatge del missatger i la guarda i aliments dels animals, de manera que tot plegat pujà 17 sous i 2 diners (26 de març 1548). Vegeu J.J. PIQUER, *Abaciologi de Vallbona*, pàg. 192. De la mateixa font sabem que els jurats dels Omells i de Llorenç demanaren permís a l'abadessa per a herbejar totes les bèsties al terme de Mas-Déu (4 i 7 de gener, respectivament, 1570). Vegeu l'*Abaciologi de Vallbona*, pàgs. 200-201.

37. Índex vell, fol. 87. Durant la Guerra dels Segadors es pogué eludir l'allotjament de tropes, però no el de cavalleries.

29. «Fe autèntica de las fitas se posaren en los termes de Rocallaura, Tallat y Monblanquet» (25 de setembre 1677)³⁸.

En resum direm que al segle XIII les zones principals de pasturatge del monestir de Vallbona foren les següents: Móra i Tivissa (1205), Castells de la Ribera (1211), Tarragona (1222), Maldà (1238), Capçanes (1287), Port de Blanes i Urset (1297).

Donarem fi a aquestes notes recordant que en les condicions d'arrendament dels delmes, primícies i censos (1748-1752), elaborades durant l'època de l'abadessa Borràs, consta que Preixana encara paga el delme dels pollins: per cada pollí rossinenc, 1 sou; per un pollí de mul o de mula, 1 sou i 8 diners, i per un pollí de ruc o de somera, 4 diners.³⁹ L'any 1834, o sigui, en temps de l'abadessa Dalmau, com una reminiscència del passat, el monestir percep tan sols 17 lliures i 17 sous en concepte de cabrits i corders.⁴⁰ Aquestes darreres xifres constitueixen l'índex de la decadència de la ramaderia.

38. *Ibid.*, pàg. 140. Relacionat amb el núm. 26.

39. Abaciologi de Vallbona, pàg. 309.

40. *Ibid.*, pàg. 365.